

Avhandlingsrecensioner

From curiosa to world culture

Adriana Muños: *From curiosa to world culture. A history of the Latin American collections at the Museum of World Culture in Sweden*. Göteborg: GOTARC. Series B, No 58. Gothenburg Archaeological Thesis, 2012. 303 s. ISBN 978-916-371-123-7.

Det var ett gediget manuskript jag fick i min hand då jag tackat ja till att vara fakultetsopponent på Adriana Muños avhandling, *From curiosa to world culture. A history of the Latin American collections at the museum of world culture in Sweden*. Läsningen blev en omtumlande och fascinerande resa i både tid och rum, svår att slita sig från då man väl hade börjat. Inledningsvis var jag emellertid en smula förbryllad över dess upplägg och många teman, och avsaknaden av en ämnespresentation och positionering av avhandlingen inom det akademiska fältet förstärkte min osäkerhet. Men allt eftersom läsandet fortskred blev strukturen mer logisk och jag förstod snart att det behövdes en bred forskningsingång för att nå fram till avhandlingens slutresultat.

I centrum för avhandlingen står de latinamerikanska samlingar som idag förvaras på Världskulturmuseet i Göteborg. Som titeln anger är det övergripande syftet att utforska hur dessa genom århundradena blivit omvärderade från kuriositeter till världskultur. Mer konkret är Muños syfte att studera begreppet ”ethnography”/”etnografi” och hur ändrad museipraktik, som insamling, klassificering och utställningar, speglar ändrade perspektiv på de människor samlingarna representerar. Att det i grunden handlar om politisk och ideologisk förändring är en viktig utgångspunkt; detta förklarar hur det kommer sig att samlingar som tidigare begagnades för att marginalisera ursprungs- och minoritetsbefolkningar senare, som ett led i modern integrationspolitik, kommit att åberopas för att integrera dem. Centrala frågor är vad som händer med samlingar och deras betydelse då de kommer in i nya, museala sammanhang; hur de sinsemellan kan få olika status och varför museipraktik med rötter i äldre ideal

har en tendens att omedvetet och oreflekterat bli reproducerad.

Avhandlingen kan således karaktäriseras som ett stycke musei- och praktikhistoria där tematiska nedslag och kronologiska djupdykningar varvas om vart annat. Muños historia tar sin början redan i slutet av 1700-talet då Ostindiska kompaniet förutom handelsvaror även förde hem etnografiska föremål till Göteborg. Vissa av dem hamnade i Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhällets naturaliesamling. Efter hand blev föremålen fler och på 1830-talet togs samlingen över av Naturhistoriska museet. Med andra europeiska museer som förebilder invigdes några decennier senare Göteborgs stadsmuseum som så småningom fick en egen etnografisk avdelning för icke-europeiska föremål. Efter flera omorganiseringar invigdes Göteborgs etnografiska museum 1946. Slutdestinationen för Muños historiska resa är sekelskiftet 2000 då det kommunalt drivna museet efter en rad utbildningar och hot om nedläggning på regeringens initiativ ombildades till Världskulturmuseet. Tanken på ett helt nytt museum för icke-europeiska samlingar bottnade i den politiska ambitionen om ett multikulturellt samhälle. Museets roll blev att verka som politiskt instrument för integrationspolitik och att bekämpa rasism.

Av naturliga skäl upptar en stor del av avhandlingen frågan om museipraktik och hur de aktuella samlingarna skapades, tolkades och med tiden tolkades om. Inspirerad av bland andra sociologen och filosofen Jean Baudrillard, arkeologen Susan Pearce och antropologen Virginia Dominguez betonar Muños att museipraktik alltid är färgad av värderingar vilket ofrånkomligen leder till att samlingar hamnar i nya sammanhang och att de tillskrivs ny mening. I långa stycken handlar samlandets praktik även om representation och därmed om makt i betydelsen att lyfta fram och förstärka önskade identiteter, och att tona ned och marginalisera ickeönskade sådana. Av detta följer att samlingar över tid ändrar betydelse, så även den etnografiska i Göteborg.

Ännu en utgångspunkt i avhandlingen är att samlingarna genom historien har klassificerats på tre olika vis; som kuriosa, som etnografi och mot slutet av 1900-talet som världskultur. Perioden fram till bildandet av Göteborgs museum 1862 benämner Muños följaktligen "the period of curiosa". Intresset nådes av upplysningsidéer och den linneanska traditionen att göra världen begriplig genom alltmer finmaskiga klassificeringssystem. Tillsammans med andra, som man såg det, sällsamma föremål trängdes de i tidens populära kuriosa- och naturaliekabinett. Därefter inföll vad Muños kallar för "the ethnographical paradigm", präglad av tidens nationalism och kolonialism och framväxten av discipliner som etnografi, etnologi och antropologi. Här var den tyska etnografin särskilt inflytelserik enligt författaren.

Ett annat av hennes huvudargument är att museet i Göteborg var en aktiv part i konstruktionen av en svensk identitet och att arkeologi och etnografi liksom etnografiska museer blev viktiga incitament i tidens nationaliseringsprocess och i legitimeringen av förtryckande koloniala praktiker. Genom att ställa dem i kontrast till vad man såg som primitiva och statiska samhällen sökte man med etnografiska samlingar förstärka en modernistisk och nationell självbild: "Putting it simply, collecting the other to understand and form ourselves was part of the national programme in the constitution of nation states" (100).

Vid sidan av den gryende nationalismen pekar Muños ut ännu en drivkraft bakom museietableringen i Göteborg, nämligen den växande borgerliga eliten som även finansierade museets verksamhet. Utöver ära och berömmelse var den bakomliggande ambitionen med museet och den aktuella samlingen att i jämförelse med Stockholm påvisa att Göteborg minsann var en upplyst och kulturell stad med internationella kontakter och vidsträckta nätverk.

Genom att analysera förändringar i utställningspraxis – var i museet och tillsammans med vilka andra föremål den etnografiska samlingen ställdes ut – visar författaren hur perspektivet på samlingen liksom innebörden av begreppet etnografi med tiden förändrades. Under inflytande av teorier som evolutionism och att kolonialismen blev mer utbredd särskildes dessa föremål runt sekelskiftet 1900 och tillskrevs primitiva egenskaper. Belysande

nog placerades de under en period i den naturhistoriska samlingen för att sedan bilda en egen, etnografisk enhet. Runt mitten av 1900-talet var det så dags för en ny omvärdering – istället för primitiva betraktades samlingens föremål nu som exotiska. Bakgrunden var enligt författaren en ideologisk förändring och att nya perspektiv på mänsklighetens natur växte fram som ett resultat av två förödande världskrig.

Det är en fyllig och nyanserad men samtidigt föredömligt begriplig berättelse med flera viktiga slutsatser om museets och samlingarnas tidiga historia som författaren presenterar. Det må vara oundvikligt eller inte, den breda ansatsen för samtidigt med sig vissa schabloniseringar. Jag tänker då bland annat på resonemangen kring den kuriosa perioden som mot bakgrund av senare forskning om tidigmuseal verksamhet skulle tjäna på en mer nyanserad diskussion. Att utställningar tidigt under den etnografiska perioden kan karaktäriseras som "a mishmash of objects, a bit diffuse, without clear limits" (57) anar jag också är en förenkling. Hennes slutsatser väcker även vissa frågor: Var situationen i Göteborg ur ett nationellt perspektiv unik eller enbart ett uttryck för en tidsanda och därmed jämförbar med museivärlden i övrigt? Tyvärr blir frågorna obesvarade då en sådan jämförelse saknas. 1800-talet var ju trots allt en synnerligen formativ period i museernas historia och jag hade personligen gärna läst mer om hur den allmänna utvecklingen av museiverksamheten såg ut. Framförallt saknas en fördjupad jämförelse med likvärdiga museer och då inte minst Etnografiska museet i Stockholm. Tar man del av texter som antologin *Med världen som kappsäck. Samlingarnas väg till Etnografiska museet* (red. Wilhelm Österberg, Olof Ljungströms *Oscariansk antropologi. Etnografi, förhistoria och rasforskning under sent 1800-tal* (2002) och texter producerade av Lotten Gustafsson Reinius, såsom *Förfärliga och begärliga föremål. Om tingens roller på Stockholmsutställningen 1897 och Etnografiska missionsutställningen 1907* (2005), finner man stora organisations- och samlingshistoriska likheter men även intressanta skillnader när det exempelvis gäller klassificering. En komparativ studie skulle sannolikt avsevärt nyansera vår förståelse av den svenska museiutvecklingen i allmänhet och den för Göteborgs vidkommande i synnerhet.

Det bör framhållas att Muños i sin slutliga avhandling kommenterar flera synpunkter som jag lämnade i samband med disputationen (några tar jag upp i denna recension). Hon medger där att det finns brister i jämförelser och att hon mer fokuserade på kopplingen till exempelvis Tyskland än till svenska förhållanden. Denna brist kompenseras till dels av att Muños även belyser den region från vilken de aktuella samlingarna stammar. En av avhandlingens stora förtjänster är att hon parallellt med situationen i Göteborg även gör en koppling till den nationaliseringsprocess som samtidigt pågick i latinamerikanska länder som ett led i frigörelseprocessen från Spanien. Gemensamt för Sverige och dessa länder var den vikt man lade vid medborgarskapet och marginaliseringen av de som inte ansågs tillhöra den nationella gemenskapen. Språk liksom förekomst respektive brist på nedtecknad historia blev två viktiga komponenter i denna bodelning. Och för att gynna dessa processer konstruerades kollektiva berättelser som per automatik exkluderade minoriteter, vid sidan av latinamerikanska indianfolk drar författaren här även paralleller med samernas situation i Norden. Enligt Muños bidrog de nyetablerade nationerna i Latinamerika aktivt till att fylla europeiska museer med etnografiska föremål. Dels för att profilera sig som länder med rik natur och kultur, dels för att visa att man i kontrast till den ”primitiva” delen av befolkningen var civiliserade nationer att räkna med.

Till avhandlingens mer intressanta delar hör författarens resonemang kring hur samlingar blir till och hur det kommer sig att de inte sällan delas in hierarkiskt – vissa samlingar och föremål blir helt enkelt mer attraktiva än andra. Den etnografiska samlingen i Göteborg är ett bra exempel på hur många och olika vägar föremålen kan ta innan de slutligen hamnar på ett museum, från köp, donationer och gåvor till aktiv insamling på plats. Muños beskrivning av hur jakten på föremål till museer i Europa inklusive Göteborg inte sällan föregicks av väpnade räder och rena folk mord berör. Infogade citat avslöjar med smärtsam tydlighet hur kolonialismens inhumana inställning kunde präglad tidens samlingspraktik.

Att samlingar inom ett och samma museum kan rankas olika beror enligt författaren på flera samverkande omständigheter. Föremå-

lens estetiska och ekonomiska värde liksom rangordning av de samhällen och kulturer de representerar var och är viktiga faktorer. Lite mer otippat, och just därför lite extra intressant, visar författaren på hur samlingarnas hierarki även kan påverkas av den eller de som ger upphov till dem. Som exempel lyfter hon fram den så kallade Rio Loa samlingen som museintendenten Stig Ryden samlade in i Chile i slutet av 1930-talet. Till skillnad mot många andra av museets samlingar har den nästan aldrig blivit utställd. Genom att begagna teorier kring kunskap, makt och mobbning resonerar Muños sig fram till att det sannolikt kom sig av det spända förhållande som rådde mellan Ryden och annan personal vid museet.

Författarens slutsats att mobbning mellan individer påverkar samlingars status visar med all önskvärd tydlighet på hur många och komplexa faktorer det är som kan påverka museipraktik och den betydelse och de värden vi tillskriver föremål. Hon betonar därför vikten av att se över detta. Inom Världskulturmuseet har man tagit fasta på kopplingen mellan kunskap och makt och att i postkolonial anda demaskera kolonialt tankegods som alltjämt påverkar vår förståelse av andra människor. Flera utställningar på teman som exkludering, rasism, sexism och multivokalitet har producerats. Men trots att det ännu råddande ”world culture paradigm” kan karaktäriseras av ett ökat kritiskt-reflexivt förhållningssätt så har detta inte färgat av sig på frågor som rör insamling och klassificering. Någon egentlig samlingspolicy existerar enligt hennes mening inte. Följden har blivit att gamla principer för klassificering alltjämt begagnas vilket är ett problem. Bland annat kvarstår en äldre indelning i arkeologi respektive etnografi vilket omedvetet kan reproducera idén om historielöshet.

Muños borde veta vad hon talar om. Hon har nämligen själv varit verksam inom Världskulturmuseet sedan starten vilket ger en fascinerande och i flera stycken unik samtids-historisk inblick. Vid sidan av tryckta källor och arkivmaterial, som ligger till grund för avhandlingen i övrigt, fungerar hon med andra ord här som sitt eget källmaterial. Tyvärr har hon inte utnyttjat möjligheten att mer systematiskt intervjua sina kollegor och frågan som osökt dyker upp är hur resultaten hade blivit om analysen grundat sig på fler röster. Författarens egen vittnesbörd leder oss

även in på den kunskapsteoretiska frågan vad det egentligen innebär att studera något man själv är en del av: I vilken mån färgas frågeställningar och resultat av den personliga kopplingen till ett studieobjekt och av att man gör sig själv till källa? Att en inom- respektive utomvetenskaplig position kan leda till skilda frågeställningar och perspektiv är måhända inte särskilt märkligt, men väl så viktigt att beakta då man tar sig för att granska en avhandling som denna. Att avhandlingen hade blivit annorlunda utan författarens erfarenheter är jag fullständigt övertygad om och måhända hade även hennes teoretiska val varit det.

I sin avhandling lånar Muños teoretisk inspiration från en riktning som jag tidigare inte var särskilt bekant med, de-kolonial teori. Till skillnad mot postkolonial teori nöjer man sig inte med att avslöja olika tankegoods som färgas av etnocentrism. Målet är att göra skillnad, att blottlägga ofta omedvetna förtryckande strukturer och dess effekter för att på så vis kunna skapa förändring. Utifrån Jürgen Habermas resonemang kan vi således både tala om ett praktiskt (historiskt hermeneutiskt – förstå och tolka) och ett emancipatoriskt (frigörande) kunskapsintresse i betydelsen att identifiera och ändra diskriminerande praktiker. Flera de-koloniala teoretiker identifierar sig själva med ursprungsbefolkningar och vissa, som Linda Tuhiwai Smith, menar att detta är en viktig förutsättning för att kunna avslöja kolonial kontamination av vår förståelse.

Även Muños är övertygad om att den personliga bakgrunden i varierande grad präglar forskarens förhållningssätt och kunskapsmotiv. Hon är därför noga med att berätta om sig själv och sin egen bakgrund; kvinna, uppväxt i Argentina samt boende, arkeologit utbildad och verksam i Göteborg. Att detta skapar särskilda förutsättningar för hennes frågeställningar och resultat ser hon som självklart, däremot tror hon inte att hennes bakgrund skulle innebära att hon bättre förstår sig på den aktuella samlingen än andra:

”I am not presenting myself as a nativist ethnographer, where ‘a reflexive discourse assumes that only natives understand natives and the native must be the proper judge of ethnography’ (Peirano 1998:115), meaning that I as Latin American could understand better the Latin American collections. I consider

myself part of all these processes that have been taking place, in some way many times responsible for the consequences. I am not the foreign talking about a Swedish museum, however probably my experience as South American, Spanish speaker opened other questions. All this experience helped me to ask questions about the practices that we use daily in our work without questioning” (18).

Då målet med en forskningsansats är att skapa förändring – och därmed i någon mån att nå fram till vad som kan vara rätt respektive fel, bättre respektive sämre – ställs det symmetriska förhållningssätt som ofta åberopas inom vetenskapsteori och vetenskapshistoria inför en prövning. Historikern Douglas A. Lorimer har i flera sammanhang pekat på farorna med att i uppgörelsen med det koloniala arvet skapa alltför förenklade bilder och rent av stereotyper. Risken blir då stor att man missar det man har för avsikt att dekonstruera. Personligen anser jag att Muños i det stora hela lyckas mycket väl med att hålla en nyanserad analysnivå. Och visst förekommer det som sagt vissa schabloniseringar men samtidigt har hon lyckats med konststycket att synliggöra något som för de flesta gått obemärkt förbi. Hon anger själv att syftet med avhandlingen inte är att kritisera museivärlden och dess representanter. Istället vill hon öka medvetenheten om outtalade praktiker, hur de påverkas och förändras över tid. Däremot är hon kritisk till dagens låga intresse för frågor som rör museipraktik och vad samlingar representerar. Utmaningen ligger i att bryta detta och att hitta nya principer för värdering och klassificering. Målet är att skapa förståelse för att kunna agera i uppkomna politiska situationer, vad Muños kallar för ”decolonizing practices”.

Huruvida Muños avhandling får några effekter på museivärldens förhållning till dess praktik återstår att se. Icke desto mindre anser jag personligen att den utgör ett synnerligen viktigt bidrag till svensk museihistoria i allmänhet och till förståelsen av museisamlingar och museipraktik i synnerhet. Den har fått mig och säkert många andra att med lite nya ögon se på dylika föremål och hanteringen av dem. I så måtto berör avhandlingen inte bara akademien utan i högsta grad alla som dagligen arbetar med föremålshandling. Som jag inledningsvis nämnde saknar avhandlingen en ämnespresentation och i förlängningen

en precisering av vad det är för kunskapsluckor den är tänkt att fylla. I sin kommentar till mina frågor under disputationen anger Muñoz att hon valde att inte kategorisera sitt arbete eftersom det spänner över så många ämnesområden, som kolonialism, modernism, museihistoria, arkeologi, antropologi, historie- och kulturarvsbruk, integrationspo-

litik, m.m. Även om en orientering i den vetenskapliga ämnesvegetationen hade varit på sin plats så är det just denna ämnesmässiga bredd som gör att den fyller en väsentlig kunskapslucka och att den i vart fall utifrån ett svenskt perspektiv måste anses vara tämligen unik!

Ola W. Jensen

Mannen som objekt och problem

Hanna Lindberg: *Mannen som objekt och problem. Heikki Waris och betydelsen av kön i vetenskaplig socialpolitik, ca 1930–1970*. Åbo: Åbo Akademi University Press, 2014. 258 s. ISBN 978-951-765-738-9

Hanna Lindbergs doktorsavhandling handlar om mannen som objekt och problem i efterkrigstidens finska socialpolitiska forskning. I centrum för framställningen står landets första professor i socialpolitik Heikki Waris och dennes vetenskapliga produktion och gärning, med särskilt fokus på betydelsen av kön i de många analyserna.

Avhandlingen utgör inte en traditionell eller intellektuell biografi av Heikki Waris. Snarare handlar den om hur den så kallade vetenskapliga socialpolitiken bidrog till att forma synen på den finske mannen, och därmed också den finska kvinnan. Utgångspunkten i Hanna Lindbergs avhandling är att den tidiga socialpolitiska forskningen i hög grad bortsåg från just kvinnors erfarenheter. Istället var det den förvärvsarbetande mannens erfarenheter som studerades, och som användes i försöken att formulera förutsättningarna och villkoren för det framväxande finska industrisamhället. Ambitionen med avhandlingen är därför att studera vilka uttryck kön tog och hur manlighet konstruerades i Heikki Waris och andra samtida socialpolitiska forskares studier. Detta är nämligen något som enligt Lindberg tidigare har hävdats men sällan analyserats i detalj.

Analysen är uppbyggd kring tre problemkomplex. För det första handlar det om vilka konkreta uttryck kön tog i de socialpolitiska texterna, dvs. när och hur kvinnor och män diskuteras och lyfts fram som relevanta i de socialpolitiska texterna. För det andra handlar det om vad som skrevs om kvinnor och män, vilka idealbilder som målades upp och

vilka positioner kvinnor och män tillskrevs i olika kontexter. För det tredje analyseras varför kön överhuvudtaget lyftes fram i de socialpolitiska texterna, och vilken funktion diskussionerna om kvinnor och män hade där.

Olika forskningstraditioner ligger till grund för avhandlingen. Det är särskilt tre områden som lyfts fram: den feministiska välfärdsstatsforskningens utveckling av regimtänkandet; forskning om maskulinitet, särskilt den som beaktat välfärdsstaten; samt vetenskapsteoretiska studier om den intrikata väven mellan kön, välfärd och vetenskap.

Teoretiskt utgår Lindberg framförallt från feministisk teoribildning men hämtar också inspiration från den begreppshistoriska forskningen. Klassiska texter av Joan Scott och Raewyn Connell används som avstamp i en diskussion om hur begreppen kön och manlighet ska förstås; kön är ett sätt att organisera sociala handlingar, dvs. en struktur av sociala praktiker som samspekar med andra sociala hierarkier som klass eller sexualitet, och manlighet är en uppsättning ideal och normativa representationer som manifesteras genom institutionaliserade positioner såsom faderskapet eller soldaten.

Även begreppet manlig norm är viktigt i avhandlingen, särskilt med tanke på hur män och kvinnor konstruerats och analyserats i den socialpolitiska forskningen, dvs. det androcentriska arvet som Anneli Anttonen så träffande har uttryckt saken. Lindberg arbetar också med intersektionella perspektiv, där frågan om hur olika kategorier – som klass, kön, etnicitet och ålder – flätas samman och skapar ojämlika maktrelationer mellan exempelvis kvinnor och män. I detta sammanhang uppmärksammas begreppet heteronormativitet för att klargöra föreställningen om kärnfamiljens viktiga och dominerande position i

familjepolitiken såväl som i Heikki Waris arbeten. Begreppsparet idealbild/motbild används för att skärpa analysen av hur vi ska förstå hur det går till när vissa typer av manlighet och homosociala miljöer framträder som ideal och andra inte.

Och så slutligen något om hur Lindberg använder sig av den begreppshistoriska forskningen. Även om avhandlingen i sig inte utgör en begreppshistorisk analys lyfts begreppen erfarenhetsrum och förväntningshorisont fram som verktyg för att fördjupa förståelsen av förhållandet mellan det förgångna och framtiden. Begreppen används framförallt i samband med utvecklingstanken hos Waris: för att förändra de sociala villkoren för människorna måste man förstå hur de tidigare upplevt sina liv och hur framtiden möjligen kan te sig.

Hur har då studien genomförts? Det empiriska underlaget omfattar framförallt Heikki Waris många texter och den forskning som bedrevs av hans nära kollegor och doktorander. Det är akademiska texter (böcker och artiklar), läroböcker och några mer populärvetenskapliga texter. Texterna är främst publicerade mellan 1932 och 1980, men med en koncentration till 1940-, 1950- och 1960-talen. Förutom dessa texter analyseras samtida studier som påverkat Waris och hans kollegor, t.ex. amerikanska sociologer som Talcott Parsons och Ernest Burgess, för att på så sätt förklara i vilket vetenskapligt sammanhang Waris och hans kollegor verkade. Det är alltså en mycket stor mängd text som har bearbetats och detta har gjorts genom en så kallad begrepps fokuserad läsning, där uppfattningar om manlighet och kvinnlighet synliggörs genom såväl de begrepp som används i texterna som genom en diskursiv ordning.

De empiriska och analytiska avsnitten är tematiskt organiserade. Fyra teman lyfts fram: arbete, mobilitet, familj och alkoholkonsumtion. Dessförinnan presenteras dock Heikki Waris och hans vetenskapliga gärning mer ingående.

I Finland kom socialpolitiken att vetenskapliggöras redan under 1870-talet, framförallt efter influenser från den tyska forskningen om den så konfliktfyllda arbetarfrågan. Under det tidiga 1900-talet utvecklades den vetenskapliga socialpolitiken i gränslandet mellan olika discipliner men även i vetenskapliga föreningar som Socialpolitiska föreningen. Socialpolitikens studieobjekt var vid

tiden snarlika de sociologiska, något som förändrades i efterkrigstidens Finland. Fokus för forskningen blev nu det moderna industrisamhället där arbetssociologin blev allt mer framträdande. Dessutom framhölls det nära samspelet mellan politik och forskning i det socialpolitiska vetenskapsområdet. Socialpolitiken blev aktionsinriktad och mångdisciplinär, och kom att spänna över många områden, från arbetsmarknadsfrågor och facklig organisering till alkoholkonsumtion och familjerelationer.

Heikki Waris utnämndes till professor i socialpolitik vid Helsingfors universitet 1948. Det var också Waris som drev utvecklingen av ämnet de kommande decennierna. Han kombinerade tidigt i sin karriär historiska perspektiv med analyser av samtida sociala relationer, något som var unikt för tiden. Han inspirerades inledningsvis av den amerikanska Chicagoskolan men övergav under 1940-talet dess mer kvalitativt inriktade arbetssätt. Istället lät han sig inspireras av efterkrigstidens funktionalistiska perspektiv som bland annat Talcott Parsons stod för.

Heikki Waris hade en vision för hur det framtida Finland skulle utvecklas: genom en aktiv socialpolitik skulle social trygghet, skäliga levnadsvillkor, en stabil arbetsmarknad och en reglerad bostadspolitik främjas. Dessutom skulle socialpolitiken bidra till att mildra de klasskonflikter som präglade finsk efterkrigstid. Waris var förvisso noga med att inte föra in konfliktperspektiv i sina analyser: socialpolitikens betydelse låg istället i att överbrygga klasskillnaderna. Som en konsekvens av denna inriktning kom Finland att framstå som homogent och harmoniskt, såväl klassmässigt som i fråga om etnicitet. Ytterligare en intressant infallsvinkel i Waris produktion är hans intresse för religionen. Kristendomen som ideologi tycks emellanåt de facto användas som ett socialpolitiskt argument: värden av mentalt handikappade, hävdade han exempelvis, dikterades av den kristna kärleken.

I Heikki Waris forskning framstår arbetet som ett helt centralt tema, särskilt förvärvsarbetet. Och det är också temat arbete som analyseras i avhandlingens första empiriska kapitel. Arbetet var så viktigt att Heikki Waris grundlade sin kategorisering av befolkningen på basis av arbetet. En rad olika polära begrepp spar användes: försörjare/försörjd; producerande/icke-producerande; yrkeskunniga/icke-yrkeskunniga och aktiva/passiva arbetare

är de mer framträdande exemplen. Med dessa gjordes åtskillnad mellan olika människor och de användes för att skapa hierarkier mellan manligt och kvinnligt, mellan olika män men också mellan normalt och icke-normalt ofta knutet till olika former av funktionsned-sättning.

Separationen av försörjda och försörjare, samt arbetsförmögna och arbetsoförmögna blev de mest grundläggande sätten att dela in den finländska befolkningen. Vad gällde det förstnämnda begrepps-paret – försörjare/för-sörjd – skapades i den samtida forskningen och statistiken hierarkier som grundades i hur olika familjemedlemmars arbetsinsatser värderades. Samtidigt var det i Waris texter tydligt vem som räknades som förvärvsarbetare: konsekvent namnges arbetaren som en man. På så sätt kom förvärvsarbetande kvinnor och män att definieras och beaktas som åtskilda. Hanna Lindberg uppmärksammar vidare hur Waris och hans kollegor gjorde skillnad mellan människor utifrån kategorierna ras, ålder och funktionshinder, särskilt genom att peka ut icke-producerande och arbetsoförmögna personer men även genom att analysera 'befolkningens kvalitet'.

Ytterligare ett tema som uppmärksammades av Waris var yrkeskunnigheten bland den arbetande befolkningen: kvinnor definierades i hög utsträckning som tillhörande en icke-yrkeskunnig arbetskraft, som dessutom var problematisk eftersom den inte krävde bättre löner och dessutom var ointresserad av det fackliga medlemsarbetet. På så sätt utgjorde kvinnorna ett hot mot hela den manligt konstituerande arbetarklassen enligt Heikki Waris. Detta var emellertid en inställning som förändrades över tiden: om han under 1940- och 1950-talet tolkade det tidiga införandet av kvinnlig rösträtt i Finland och det höga antalet kvinnliga förvärvsarbetare som ett led i den sena moderniseringen ändrade han sig intressant nog under 1960-talet och använde samma empiriska fakta för att visa hur långt jämställdheten hade nått i Finland.

Heikki Waris och hans kollegor analyserade också den finska befolkningens mobilitet. Med utgångspunkt i historiskt förankrade analyser av industrisamhället problematiserades den finska befolkningens rörelsemönster, såväl i sociologisk som geografisk bemärkelse.

Intressant i Waris texter om mobilitet är hans betoning av individens möjlighet. I hans

förståelse gav det moderna samhället de enskilda individerna en chans att skapa sig ett bättre samhälle. Det var individuella förmågor och personliga ambitioner som möjliggjorde den sociala mobiliteten. Emellertid är det individcenterade perspektivet könat och i Lindbergs analys framgår med all tydlighet att Waris texter bidrog till att skapa männen som den självklara drivkraften i moderniseringen av Finland. Inte minst de män som kom från mycket enkla förhållanden, och som senare haft framgång, framställdes som viktiga. Männen tilläts i analyserna att bli individer vars individuella historier tjänade som exempel på lycka och framgång. Kvinnorna då? Ja, de kom aldrig att beskrivas som individer utan framställdes alltid som en grupp. Här visar Lindberg att Waris analys av de individualiserade männen kom att fogas in i en berättelse om the self-made man – i nordisk tappning. Waris menade nämligen att personliga förmågor understöddes av samhällseliga reformer.

Även familjen var föremål för Heikki Waris analyser, om än i långt mindre utsträckning än andra teman. I sina socialpolitiska analyser utgick han från en Parsons-influerad analys av kärnfamiljen som grundläggande för all social trygghet.

Socialpolitikens roll i detta sammanhang var att värna den monogama kärnfamiljen, och skapa trygga villkor för barnen. I Waris analyser framhålls mannen som försörjare och kvinnan som ansvarig för hem och barn, även om han också uppmärksammar det han uppfattar som avvikande eller onormala familjeförhållanden, t.ex. familjer med frånvarande fäder. I dessa mer "onormala" familjer träder kvinnorna fram och övertar huvudansvaret för både hem och försörjning.

Waris beskrev den nordiska socialpolitiken som familjecentrerad och benämnde dess beståndsdelar i form av understöd, bidrag, olika vårdformer och rådgivning, som familjevänlig. Familjevänligt enligt Waris innebar bland annat en hemmavarande hustru och mor. Det är nämligen i Waris analyser tydligt att förvärvsarbetande kvinnor är ett problem för familjelivet och för samhället i sin helhet. Det var inte enbart bristen på barnomsorg som gjorde kvinnors förvärvsarbete problematiskt. Också deras påverkan på lönebildningen antogs vara negativ. Dessutom kunde nativitetsproblemen spås på ytterligare om kvinnor förvärvsarbetande i högre utsträck-

ning. Därför menade bland annat Veikko Piirainen, en av Waris doktorander, att det var viktigt att uppmuntra gifta mödrar att avstå förvärsarbete. Kvinnor som arbetade av ekonomiska skäl accepterades däremot.

Detta är diskurser som inte är helt oväntade i 1950-talets socialpolitiska debatt. De förekommer också i många andra länder. Intressant nog visar Lindberg att de livliga debatterna om könsroller, förändrade familjeformer och utbyggnaden av dagbarnvården under 1960- och 1970-talen lämnade få spår i Waris socialpolitiska texter. Istället, och till skillnad från t.ex. det svenska fallet, framförde exempelvis Waris tidigare doktorand och den senare så inflytelserike Pekka Kuusi ett förslag om en "morslön" vars moderna version infördes i form av hemvårdsstödet 1985.

I kapitlet om alkohol framhålls den centrala roll som alkoholkonsumtionen spelade i den socialpolitiska forskningen. Här lyfts den supande arbetarklassen fram som ett problem samtidigt som såväl etnicitet, urbana och rurala kulturer framstår som viktiga kategorier i föreställningen av manligheten.

Forskningen om den finska alkoholkonsumtionen har en lång historia. Under hela 1900-talet har studier genomförts för att förstå och förklara konsumtionens mönster och förändringar. Men det var med Pekka Kuusis verk om "Det finska spritproblemet i ljuset av en gallupundersökning" från 1948 som forskningsfältet verkligen fick sitt genombrott. I studien kartlades och analyserades finländarnas alkoholvanor.

Det dracks för mycket i Finland. Sammantaget konsumerades inte mer sprit i Finland än i andra länder, men finländarna drack mer per gång, och i dess spår följde ökad kriminalitet. Männerna drack mest, och de var i mycket lägre grad än kvinnorna positiva till absolutism. Det var alltså männen som utgjorde det stora problemet.

Alkoholkonsumtionen beskrevs i Heikki Waris avhandling som ett specifikt manligt beteende och problem. Problemen i bruket av alkohol bidrog till att arbetslivets förutsättningar förstördes. Alkoholkonsumtionen påverkade familjelivet negativt, och därtill ökade prostitutionen i alkoholens kölvatten, vilket i sin tur ökade risken för könsjukdomar.

I Pekka Kuusis analys knöts alkoholkonsumtionen till Finlands pågående civilisations-

process. Det var chockerande, enligt Kuusi, hur mycket finländarna drack, de var, menade han, inte bättre än indianer eller lappar i sitt bruk av alkohol. Särskilt illa var det för männen i skogarna, där homosociala miljöer frodades. Problemet med det höga alkoholintaget låg enligt Kuusi i den finska kulturella underutvecklingen. Anledningen till att Finland var så primitivt och underutvecklat berodde på landets glesa bebyggelse och låga civilisationsnivå i de mer avlägsna delarna av landet. Dessutom var män överrepresenterade i statistiken, vilket gjorde att primitivitet kopplades samman med manlighet. Lösningen på problemet antogs vara att medvetandegöra männen om deras problem.

I avhandlingens avslutande kapitel både summeras och vidareutvecklas de tematiska analyserna, och Lindberg återvänder till sina inledande forskningsfrågor. Här beskrivs på ett slagfärdigt sätt idealbilden av den finske medborgaren, eller som Heikki Waris själv skulle uttryckt saken, det bästa befolkningmaterialet. Den ideale mannen var:

"en man i arbetsför ålder utan psykiska och fysiska handikapp. Han var yrkeskunnig, oftast inom det industriella arbetet. Han var organiserad, exempelvis fackligt eller kyrkligt, och han tog aktiv del i hur dessa organisationer gestaltade sig. Han var begåvad och framåtsträvande. Han var medveten om sin situation och kunde använda den till sin fördel" (s. 223).

Det var alltså så här den idealtypiske mannen i den finska välfärdsstaten framställdes. Kvinnorna i välfärdsstaten då? Möjligen framställdes de emellanåt som yrkeskunniga och som grupp kunde de göra en klassresa. Framförallt var de nyktra och omsorgstagande. Men självständiga, framåtsträvande eller begåvade var de då inte.

Hanna Lindbergs avhandling är, som säkert redan framgått, mycket rik och intressant. Det finns emellertid några teman i avhandlingen som kunde ha vidareutvecklats och fördjupats ytterligare. Ett sådant tema handlar om vilken betydelse Heikki Waris (som forskare och expert) har haft för den finska socialpolitiken och dess reformer. I avhandlingen görs ingen särskilt djupdykning i vilken effekt eller vilka resultat Waris analyser haft i det pågående reformarbetet. Temat utgör förvisso inget fokus för avhandlingen, men

en något mer ingående diskussion skulle ha fördjupat förståelsen för när och hur synen på män, manlighet och maskulinitet påverkat finsk socialpolitik. Detta inte minst med avseende på den intressanta paradox som materialet synliggör: å ena sidan framhårdar Heikki Waris och hans kolleger mäns överhöghet – som försörjare, arbetare, self-made men osv. – och å den andra har vi en politisk utveckling mot ökad jämställdhet på arbetsmarknaden och i hemmet. Vilka var de experter som hävdade kvinnors rätt till ett förvärvsarbete och hur förhöll de sig till Heikki Waris? Inte heller diskuteras eventuella vetenskapliga kontroverser under perioden, vilka i sig skulle bidra med ny kunskap inom vilket vetenskapligt spänningsfält Waris och hans kolleger konstruerade den finske mannen. Vilka kritiska röster fanns i den samtida samhällsvetenskapliga debatten? Fanns det exempelvis – med Lindbergs termer – vetenskapliga motbilder som skapades i andra vetenskapliga eller politiska rum än i de socialpolitiska?

Ett andra tema handlar om frågan hur författaren operationaliserat vissa av de teoretiska utgångspunkterna och begreppen, särskilt med avseende på om forskningen om manlighet och maskulinitet de facto bidrar till att förändra eller förskjuta tidigare analyser av den så omdiskuterade kvinnovänliga välfärdsstaten. Denna problematik kan också överföras till den praktiska politiken: kom den socialpolitiska analysen av män och manlighet att påverka utformningen av socialpolitiska reformer och i förlängningen framväxten av olika omsorgs- och försörjningsmodeller?

Ett tredje tema handlar om den vetenskapliga socialpolitikens syn på familj- och genusrelationer. Lindberg lyfter i avhandlingen fram hur Waris förändrar sin analys av den kvinnliga arbetskraften, från att ha lyft fram det olämpliga i kvinnors förvärvsarbete till att knyta samman det höga antalet kvinnliga förvärvsarbetare med att Finland varit först i Europa med att införa kvinnlig rösträtt – det var alltså i hans senare analyser ett tecken på

ökad jämställdhet, inte som tidigare ett tecken på sen modernisering. Frågan är om även synen på män och maskulinitet förändrades i takt med att synen på det kvinnliga förvärvsarbetet utvecklades. Eller var konstruktionen av det manliga idealet hugget i sten?

Sammanfattningsvis är Hanna Lindbergs avhandling både viktig och intressant, mina frågor till trots. Det framgår med all tydlighet i avhandlingen hur män, manlighet och maskulinitet är bärande kategorier i den finländska socialpolitiska forskningen. Det är männen som dokumenteras, beskrivs och analyseras, och som fungerar som en fond för hur det socialpolitiska reformarbetet bör utformas och utvecklas. Flera passager i analysen är mycket välfunna, t.ex. tolkningen av hur andelen kvinnliga industriarbetare användes som ett slags mått på graden av modernitet. Att Lindberg lyfter fram religionens betydelse i Waris analyser är ytterligare en viktig intervention. Även resonemangen om den medvetne mannen som ideal – och kvinnor som en motbild till denne medvetne och framgångsrika man – är eleganta och ytterst värdefulla.

Avhandlingen utgör sålunda ett viktigt bidrag till såväl välfärdsforskningen som till den genusvetenskapliga forskningen om manlighet och maskulinitet. Studien vidareutvecklar maskulinitetsforskningen, där såväl den teoretiska som den historiska och empiriska förståelsen av män, maskulinitet och manlighet fördjupats betydligt. Det är också en noggrann och systematisk genomgång av ett omfattande empiriskt material, som analyseras på ett uppfinningsrikt och ofta finurligt sätt. Lindberg är dessutom en duktig skribent som leder läsaren genom en lång period och ett komplext material på ett smidigt och läsvänligt sätt. Därmed fyller avhandlingen ett tomrum i den finska debatten om den socialpolitiska utvecklingen, och kan ses som ett inlägg i debatten om ojämlika relationer. Det är kanske ett av avhandlingens viktigare bidrag: i tider av oro och ökade klyftor tycks kunskap om ojämlikhetens orsaker viktigare än någonsin.

Åsa Lundqvist

The forgotten Encyclopedia

Linn Holmberg: *The forgotten Encyclopedia. The Maurists' dictionary of arts, crafts and sciences, the unrealized rival of the Encyclopédie of Diderot and d'Alembert*. Umeå: Department of Historical, Philosophical and Religious Studies, 2014. ix+312 s. ISBN 978-917-601-030-3, hft.

I would like to begin this review with a methodological *caveat*: I will be resuming the thesis in its various aspects – philological and intellectual – but this short presentation will deal essentially with the results of the investigation. I leave to the reader's appreciation the ingenuity and the logic behind the successive steps of the study. Comparing dictionaries and encyclopedias is no easy job in itself; discovering sources and earlier (and later) relevant publications is another task; drawing all the useful conclusions from illustrations, from information concerning the book-trade, from minute paleographical clues are different facets of the thesis which I can globally appreciate, but space will not allow me to insist at any length on the details of deductions and associations which directed the enquiry.

It is well-known that the Maurist branch of the Benedictine order in France – in conformity with the demands of the Catholic Reform launched by the Council of Trent – was created in 1621 and was a huge success: the order multiplied in such a way (without counting the subsidiary Benedictine orders of the Feuillants, Camaldules and Célestins) that in 1700 there were some 200 Maurist monasteries in France with some 2,200 monks. The administrative, political, religious and intellectual centre was Saint-Germain-des-Prés, home of the superior. Its intellectual tradition was established by Dom Grégoire Tarrisé and Luc d'Achery and is well-known because of the conflict between Jean Mabillon and the abbot of La Trappe, Rancé, on the usefulness and appropriateness of monastic studies. Mabillon defended their intrinsic value and, in a famous seminar at Saint-Germain-des-Prés, in collaboration with Dom Bernard de Monfaucon – and in the presence of many laymen, among whom Etienne Baluze deserves particular mention – established the historical criteria of “diplomacy”, i.e. of the authentication of ancient

charts. In this seminar, the Parisian Benedictines fully adhered to a conception of “critical history” of which Pierre Bayle (in indirect correspondence with Mabillon and Baluze) might be deemed the best representative – to be followed by Nicolas Fréret in the Académie des inscriptions et Belles-Lettres.

In the 18th century, there is also, within the Benedictine order, a reaction to criticism of the “idleness” and “uselessness” of monastic life. Secular learned and bourgeois values gradually permeate the order and study reaches beyond those disciplines deemed worthy by Mabillon to mathematics, experimental physics and medicine. Nevertheless, only some 2% of the monks can be considered as professional scholars. Daniel-Odon Hurel, whose research shows the diversity of Benedictine erudition, characterised by increased individualisation, secularisation and interaction with Academies and learned societies, indicates some 800 works left unfinished or unpublished. The present study is situated in the same perspective, being a further contribution to our understanding of the Maurists' intellectual history and responses to Enlightenment thought. It thus envisages a diversity of currents within the Enlightenment, characterised not by specific philosophical convictions but by a number of values and requirements: the appetite for knowledge and education, the taste for inventory and systematisation, the necessity of religious toleration and freedom of thought, the conviction that knowledge should be based on rational enquiry and empirical observation rather than on religious conviction, prejudice, superstition and unverifiable sources.

The Maurist Encyclopedia is an unusual and unexpected subject (the work being hitherto almost totally unknown) and one, which, at first, seemed doomed to remain in the obscure dust of the history of Benedictine erudition. However, the research is made lively by the intense detective work exercised by Linn Holmberg, which allows us to go the full distance from a pile or two of old papers via hand-writing identification, the history of scientific book-publishing, rival publishers, translations, intertextuality, to a full-blown encyclopedic project close to Enlightenment ideals, testimony to the pen-

etration of Enlightenment scientific and moral (utilitarian) values into the hitherto devout and meditative world of the Benedictine monks.

It will be useful to distinguish at the outset between dictionaries (concerned with lexicography), encyclopedias (giving general information on things) and historical dictionaries (biographical: sometimes devoted to a certain category of person: soldiers, philosophers, politicians, etc.) – or, to follow d’Alembert’s distinctions, between dictionaries on language (definition of words), those on history (establishment of facts) and those on sciences and arts; the latter can be divided into encyclopedic dictionaries (covering all fields of knowledge) and encyclopedias (proposing a conception of the relation between the different fields of knowledge). Linn Holmberg’s thesis demonstrates that the Maurist ambition was to publish an encyclopedia avoiding the lexicographic universalism of the *Dictionnaire de Trévoux* and the philosophical universalism of the *Encyclopédie*: the Benedictines aimed to cover all sciences, arts and crafts, but to avoid philosophical and religious subjects altogether. Their conception is innovative in so far as they tried to conceive science without ideology.

In this context, a number of precursors come to mind. Let us put aside purely historical and biographical dictionaries (such as Morhof, Jacob Thomasius, Thomas Stanley, and above all Moréri, Bayle, Brucker). Holmberg considers above all the dictionaries of Furetière (1690) and its revision by Henri Basnage de Beauval and Gédéon Huet (1701), Thomas Corneille, *Dictionnaire des arts et sciences* (1694), the *Dictionnaire de Trévoux* (1704 and later editions), directed by Richard Simon and the *Encyclopédie* of Diderot and d’Alembert (1752–69), in order to determine the nature of the Benedictine enterprise and its scope in the minds of its authors: their intellectual and scientific horizon.

Let us follow the first steps of Holmberg’s research. It begins with the *History of the Maurist congregation* first composed by Martène and completed by Fortet, covering the years 1654–1747 (first published in the 20th century). Under the date 1747, the last year covered, figures the brief mention by Fortet of a *Universal Dictionary of arts, crafts and sciences* composed by Dom An-

toine-Joseph Pernety and Dom François de Brézillac. This mention, first discovered by Holmberg during work on her Master thesis, led to her discovery of the remains of the project at the Bibliothèque Nationale de France. The manuscript was not entirely unknown to scholars but had been disregarded and minimised by them: Jacques Proust mentions it in his study of the *Encyclopédie* of Diderot and d’Alembert, but was obviously distracted by the peculiar nature of Pernety’s subsequent career in hermeticism and thus discarded the manuscript encyclopedia as “strange”. Micheline Meillasoux-Le Cerf, being interested in Pernety’s mysticism and hermeticism, discarded it as uninteresting for her own concerns.

The manuscript consists of six folio volumes: some 1,400 folios, almost 7,000 articles, some 200 illustrations, a number of working lists of articles to be treated and evidence of lost material. The work concerns all physico-mathematical sciences, medicine, natural history, fine arts, practical crafts, professions and industries. Holmberg proposes a micro-historical research to determine the nature of the work, its scope, its apparent ambitions, its state when interrupted – and, further, the probable reasons for that interruption: a historical analysis which attempts to seize the dynamics of the Benedictine project and its partial realisation before abandon; an analysis requiring research in the fields of the history of the Benedictine order, history of rival dictionaries and encyclopedias, intertextuality and translation, history of the book and of the world of scientific printers and publishers, artists and engravers, censors and journalists and in the sociology of subscribers. She adopts a double approach to this text as both mediating intellectual content and constituting an artefact containing clues as to the history of its manufacture.

Her analysis of the work proceeds in a number of logical and methodological steps. First, a minute study of the manuscripts in their present form to determine their history. The six volumes cover I: Agriculture; II: Natural history, mechanical arts, diverse crafts; III. Natural History; IV: the beginnings of a Dictionary of mathematics and physics, arts and crafts; V. Medicine; VI Tables, wordlists, working lists, index, etc. An individual term may be treated, in its different aspects,

in different volumes. The manuscript contains intact original folios and others carrying “collages”, and the articles contain references to missing pages and articles.

Holmberg reconstitutes the history of the fabrication of these six volumes: in 1795–1796, all the Benedictine manuscripts were transferred from Saint-Germain-des-Prés to the BNF (after fire destroyed most of the 50,000 printed books). The Benedictine encyclopedia was then contained in two folio folders numbered 457 and 455 – leaving us to suspect that n° 456 had existed but had been withdrawn before the unfinished project left the abbey. The two folders were bound in the 19th century by the workshop of the BNF into six volumes, of which some (vols II and III) are heavily edited (with collages), others simply containing articles written by one or different hands without interruption. The study of handwriting reveals a number of writers and their areas of responsibility. One third of the articles are in the hand of Pernety, dating from 1747–48 onwards, treating all subjects with the addition of drawings, illustration lists and bibliographies: he is obviously the main editor. Brézillac’s hand is discovered only in a working-list, which leads Holmberg to suspect that he abandoned the project at an early stage (but we will later see his role in translation from Wolff’s German – dictated to Pernety). Some seven or eight distinct hands can be recognised in all, but none of the other authors has yet been identified.

The author then analyses the different phases of the composition of the dictionary. There reigns a general silence as to Benedictine intellectual activities between 1747 and 1770; moreover, the presence of the authors in Paris means that there exists no correspondence concerning the project. However, she does find mention by Fortet of the translation by Pernety and Brézillac of Christian Wolff’s Latin course in mathematics, *Elementa matheseos universæ* (1713–15) – published by Charles-Antoine Jombert in Spring 1747: Jombert was a prominent scientific printer, frequenting the salons of Mme de Pompadour and Mme de Geoffrin; he also held his own salon attended by engineers, architects, mathematicians and philosophers, among whom a number of future encyclopédistes: Diderot, d’Alembert, Helvetius and d’Holbach. In the Leibnizian tra-

dition, Wolffian philosophy related all knowledge to mathematics, as bear witness Mme Du Châtelet’s *Institutions physiques* (1740) and Formey’s *La Belle Wolffienne* (1741–1753, 6 vol.). The Maurist translation contains a number of extra treatises in a similar vein: Saunderson’s *Palpable arithmetic*, a development on navigation drawn from Pierre Bouguer (1746) and another on fire-works drawn from Amédée François Frezier (1741). They attest to the allegiance of the Maurists to a Leibnizian mechanism expressed in mathematical terms and this in itself is testimony to the Maurists’ wide reading and personal freedom of research.

After his maths course, Wolff published a *Mathematisches Lexicon* (1716), considerably augmented and illustrated in the 1734 edition and entitled *Vollständiges Mathematisches Lexicon*. In 1743 (at the same time as the mathematical course), Jombert obtained permission to publish a translation of the augmented edition of the *Vollständiges Mathematisches Lexicon*. Different clues allow Holmberg to conclude that the Maurist draft in vol. IV is the projected translation of Wolff’s *Lexicon*. Internal dating of the documents and word-lists and its unfinished form (A-Aller) allow her to conclude that this project was abandoned in 1747. It is Brézillac’s translation, but written in Pernety’s hand; the latter mentions in a note that he does not speak German.

An augmented translation of Wolff then became a project for a new dictionary directed by Pernety alone. Ambitions had expanded: in 1743, Jombert had announced one vol. in-4°; in 1746, he promises one volume in-folio entitled *Dictionary of mathematics and physics and all fields depending on them*: we note the presence of chemistry, alchemy, hermetic philosophy and natural history in the draft – none of which fields figures in Wolff’s work. Additional material is drawn from the *Dictionnaire de Trévoux* on natural history alone (leaving aside articles on language, moral philosophy, religion and heraldry) and other additions on natural history are drawn from the English naturalist John Woodward. The authors aimed to translate Wolff the mathematician and not the lexicographer: they also exploited the sources of Wolff, many of which were sold by Jombert, including several specialised dictionaries on mathematics, engineering,

astronomy, architecture, navigation, music and specialised monographs, such as those by Vitalis, Brossard and Aubin. We thus gain a view of the Maurist project as an enlarged translation of Wolff's *Lexicon* with added material drawn from his sources and other recent specialised sources – always drawn towards natural science rather than linguistic articles. For instance, the article «Aiman[t]» / “Magnet” draws on the following sources: Wolff, Trévoux and 's Gravesande's introduction to Newton and his illustration.

A vital episode then occurs. In 1746, Jombert learns that Le Breton and other printers have obtained authorisation to publish a scientific encyclopedia. This prompts him to write a letter of protest to the chancellor Henri François d'Aguesseau (as Holmberg deduces from the context, rather than, as hitherto thought, to Malesherbes in 1750). The printer is aware that the Encyclopedic project threatens his own. The prehistory of the *Encyclopédie* enables us to follow the sequence of events: 1) in 1744, Gottfried Sellius had approached André François Le Breton proposing to translate Wolff's works; this project was abandoned because of Jombert's “privilege” (exclusive authorisation) dated 1743; 2) in 1745, Le Breton obtained a privilege to publish a translation by Sellius and John Mills of Chambers's *Cyclopaedia*; disagreement between the translators led to the transfer of this project in 1746 to abbé Jean Paul de Gua de Malves, as director, and to d'Alembert, competent for the scientific disciplines, and to Diderot as translator; 3) Gua de Malves was replaced by d'Alembert and Diderot as joint editors; they searched for collaborators; 4) Jombert's 1746 letter protests against a rival project carried by a number of printers: he makes allusion to the initial prospectus of 1745 and to the “new license” obtained in January 1746 in which the *Encyclopédie* is described as a combined and augmented translation of Chambers and Harris including illustrations. Le Breton's project is an ambitious one: eight volumes envisaged at first, with two volumes of plates (and it will, of course, increase as the work progresses). Jombert finds himself confronted with an impossible situation: he is working alone, whereas Le Breton can rely on his associates; a single printer's resources will quickly be exhausted by such an enormous project. In 1749, Jombert surrenders: he

abandons the Maurist project and announces a combined translation of Ozanam, Wolff and Stone with a number of other works under the name of Alexandre Savérien, and indeed this work is published by Jombert in 2 volumes in 1753, its scope being limited to maths, physics and applied maths. These sciences are considered in their interrelation similarly to the *Encyclopédie* and to the Maurist draft, – but both the latter extend their conception of the sciences beyond applied maths to metallurgy, chemistry, alchemy, materials, minerals, etc. The limitation of scope of Jombert's new project is perhaps responsible for his recourse to Savérien and his abandoning of Pernety and Brézillac.

This episode marks the birth of a new Maurist project under the direction of Pernety: vol. II of the Maurist manuscripts, in Pernety's writing, including texts written between 1748 and 1753 are the remains of this last project, which is even announced in *La France littéraire* in 1754 and 1755 as a *Universal dictionary of arts and crafts*. Internal evidence suggests that this last project was abandoned some time during those two years. Since Pernety's subsequent works, and in particular his portable dictionary of painting, sculpture and engraving¹, his analytical work on Egyptian and Greek mythology² and his mythological-hermetic dictionary³ were published by the Parisian printer Jean-Baptiste Claude Bauche (related to and close to Jombert) and since these works contain some articles originally intended for the encyclopedic project, it seems probable that the latest version of this project was intended to be printed by Bauche. But it was abandoned – no doubt because prospects of finding subscribers had become very meagre since the

1. *Dictionnaire portatif de peinture, sculpture et gravure avec un traité pratique des différentes manières de peindre, dont la théorie est développée dans les articles qui en sont susceptibles. Ouvrage utile aux artistes, aux élèves et aux amateurs* (Paris, 1757, 8°)

2. *Les Fables égyptiennes et grecques dévoilées et réduites au même principe, avec une explication des hiéroglyphes et de la guerre de Troye* (Paris, 1758, 8°, 2 vol.).

3. *Dictionnaire mytho-hermétique, dans lequel on trouve les allégories fabuleuses des poètes, les métaphores, les énigmes et les termes barbares des philosophes hermétiques expliqués* (Paris 1758, 8°).

enormous success of the philosophes' *Encyclopédie*.

By comparison with the *Dictionnaire de Trévoux* and the *Encyclopédie*, Holmberg provides an intellectual analysis of the boundaries and rationale of the Maurist dictionary founded on their conception of useful scientific knowledge. Pernety's last project had a vast new scope, covering natural history and practical professions, as can be judged from the word-lists and work-lists, most of which derive from this project. It is much closer to the *Encyclopédie* and to the project announced by Jombert to d'Aguesseau (but then abandoned by him in his publication with Savérien). The working lists bear witness to Brézillac's hesitations as to the scope of the new project (which he was about to abandon). The work as we know it avoids religion and ethics, metaphysics and speculative philosophy; the word-lists show heavy reliance on the entries on practical arts, crafts and natural sciences in Trévoux, but the articles composed leave aside purely linguistic treatments. The Maurist choice is guided by encyclopedic logic, but is founded on a different conception of the relation between sciences than that of the *Encyclopédie*. In this latter work, the order and connection between the different domains of human knowledge are related to human faculties: memory (history), reason (philosophy), imagination (poetry), and philosophy is subdivided into logic and ethics, science of nature, mathematics and particular physics. Instead of starting with a theoretical notion of man's mind, the Maurists seem to take as a starting point man's productive activities and then treat the sciences necessary for those activities: the practice of mathematics, separated from religion, metaphysics, ethics, law and politics. Not only are the humanities excluded: grammar, rhetoric, poetry, history and ethics, but all knowledge without an empirical foundation is abandoned. The Maurist authors aim at sciences useful to all, irrespective of beliefs. They compose a "pragmatic" dictionary, organised according to the perceived interrelationship of subjects.

Holmberg reveals a complex web of borrowed articles and extracts between dictionaries of the 17th and 18th centuries; articles and sources are borrowed from one dictionary to another, and some of these sources are

revealed by illustrations exploited by the Maurists and in the philosophes' *Encyclopédie* – with a similar approach to rationalisation and simplification (also present in Pernety's dictionary of painting). The illustrations bear witness to the fact that the composition of most Maurist articles was contemporaneous with the preparation of the *Encyclopédie* and that some Maurist articles were composed after the publication of first *Encyclopédie* volumes: the recourse to Réaumur's *Description* for illustrations, for instance, also exploited by Pluche and by the *Encyclopédie*. We note the exploitation of Réaumur's *History of insects* [*Mémoires pour servir à l'histoire des insectes* (6 vol. 1734–42)], containing 267 illustrations (plates) – also exploited by Daubenton and Buffon in the *Encyclopédie*. Similar comparisons of borrowed illustrations are made in the field of travel literature and in that of medicine. A number of useful appendices complete the thesis, which also supplies a substantial bibliography.

The Maurist encyclopedic project is testimony to the transformation of monastic life in accordance with Enlightenment ideals: the monks uphold reason devoid of metaphysical and religious speculation, an ambition of systematisation and categorisation, education and usefulness to the public: science is held to serve a useful social function. As opposed to moral strictures of the previous century, "curiosity" is rehabilitated; fables are rejected; a rational scientific method is proposed, critical of religious and political authority. The Maurist encyclopedia thus expresses an ideological commitment to "progress" similar to that of the *Encyclopédie*. Man is considered only in terms of his natural body. We even find a conception of the Creator close to the terms of the Spinozist *Deus sive natura*, or at least an intelligence manifested in its creations, first cause behind laws of nature and sometimes synonymous with those laws. The Maurist encyclopedia thus gives new insight into the intellectual evolution of the French Benedictines and, beyond that order, into the contribution of religious thought (and not only religious orders) to the Enlightenment, considered not as a specific radical philosophy but as a general evolution towards rationalisation and secularisation, changing the role and status of the layman, comprising many currents of

thought. Thanks to Holmberg's thorough research and talent for deduction from minute clues, we discover that Pernety and

his collaborators played an important role in that general movement.

Antony McKenna

Det sanna snillet

Kristina Nordström: *Det sanna snillet. Genus och geni hos Thomas Thorild*. Stockholm/Göteborg: Makadam förlag, 2014. 216 s. ISBN 978-917-061-146-9, hft.

I *Det sanna snillet. Genus och geni hos Thomas Thorild* tar avhandlingsförfattaren Kristina Nordström avstamp i den nya föreställning om geniet som introducerades och vann spridning under 1700-talets andra hälft i Europa. Tidigare hade geni, eller ordet snille som man hellre använde i Sverige, i huvudsak handlat om något som vem som helst kunde ha, såsom talang eller begåvning, men i 1700-talets förromantiska värld blev genierna några få utvalda som representerade en mänskotyp med särskild potentialitet att vara nyskapande, originell, fri, sann och autentisk. Föreställningen om denna geniala figur går att koppla till den övergripande samhällsförändringen från tidigmodernt till modernt samhälle där produktivitet, företagsamhet och individuella initiativ värderades högt på såväl konstens och vetenskapens som industrins fält. Det har länge varit en vedertagen uppfattning att en av dem som bidrog till att i Sverige ge begreppet geni detta nya innehåll var poeten, skribenten och filosofen Thomas Thorild (1759–1808). På eget bevåg och i högljudd strid med det kulturella etablissemang i Stockholm formulerade Thorild ett ideal för den intellektuella och geniala upphöjdheden i sin poesi och övriga författarskap. Ärendet för Kristina Nordström är inte att bestrida denna gängse bild av Thorild; den fungerar snarare som en utgångspunkt för hennes egen undersökning.

Vad Nordström i stället vill göra är att bringa större klarhet i genibegreppets genusaspekter så som de kommer till uttryck i Thorilds verk, på ett ofta ambivalent sätt. Syftet med avhandlingen formuleras i inledningen. Nordström skriver att hon vill ”analysera hur genus samverkar med social tillhörighet, ålder och etnicitet i konstruktionen av begreppet snille hos Thomas Thorild, [samt utreda] i vilken mån Thorilds definitionsstrider kring

snillet inbegriper begreppen manlighet och kvinnlighet samt hur genus, social tillhörighet, ålder och etnicitet aktualiseras i dessa sammanhang” (12). För att förstå hur genus konstrueras, visar alltså Nordström genom ett intersektionellt synsätt hur genus, social tillhörighet, ålder och etnicitet samspekar i vad som vid första anblicken ser ut att vara renodlade genuskodningar. Är den geniala mänskotyp som Thorild pratar om könskodad eller inte? Vilka andra infallsvinklar spelar roll för förståelsen av genibegreppets utformning? Dessa aspekter har enligt Nordström inte problematiserats i tidigare forskning, vilket motiverade henne att försöka reda ut saken. Avhandlingen är disponerad i två stora kapitel, som i tur och ordning resonerar kring det thorildska genibegreppet ur ett genusperspektiv. Första kapitlet fokuserar på manliga aspekter (”Snillet manlighet och mognad”). Andra kapitlet analyserar geniet i relation till det kvinnliga (”Snillet kvinnlighet och komplementaritet”). Förutom dessa kapitel utgörs avhandlingen av inledning, avslutning samt en biografisk översikt över Thomas Thorilds liv.

En av målsättningarna med avhandlingen är att bidra med ny kunskap till Thorildforskningen, vilken i mångt och mycket tidigare har varit upptagen med att bestämma Thorilds filosofiska, politiska och litterära position. Här lyfter Nordström fram studier från 1900-talets förra hälft av filosofer och litteraturvetare som Anders Karitz, Martin Lamm och Stellan Arvidsson. Nordström drar givetvis nytta av denna forskning, men ligger själv närmare samtida litteraturvetenskaplig och idéhistorisk forskning som har problematiserat retoriska, performativa och sociala aspekter av Thorilds författarskap – bland andra Otto Fischer, Carola Häntsch, Andreas Önerfors och Kristina Fjelkestam. Nordström visar att hon har god blick över forskningsläget, men för att precisera sitt eget bidrag kunde hon med fördel ha gått i tydligare dialog med den forskning som ägnats Thorild. Jag saknar också vissa centrala texter, såsom

Ernst Cassirers Thorild-bok och Horace Engdals förord "Ballongfararen" till Svenska Akademiens utgåva av några av Thorilds texter, *Att följa ögonblicken* (2000). Vad gäller genusaspekter, har sådana uppmärksammats tidigare i viss mån. Horace Engdal har till exempel resonerat kring hur Thorilds polemiska gester behärskas av en serie motsatspar, vilkas styrande metafor är manligt-kvinnligt. Stellan Arvidsson, nestorn inom Thorildforskningen i Sverige och utgivaren av hans samlade verk, har lyft fram Thorilds pamflett *Om kvinnökönets naturliga höghet* som ett slags protofeministisk intervention, även om Arvidsson inte problematiserar saken i relation till det geniala. Nordströms ambition är emellertid att aktivera just begreppet genus i samband med geni och snille på ett sätt som skiljer sig från föregångarna. För ändamålet skriver avhandlingen därför in sig i den nu ganska ansenliga internationella kulturhistoriska och genusvetenskapliga forskningen kring identitetsformering i det moderna borgerliga samhällets begynnelse. Forskare som återkommande refereras till är Lynn Hunt, *The new cultural history* (1989), Christine Battersby, *Gender and genius* (1989) och Andrew Elfenbein, *Romantic genius. The prehistory of a homosexual role* (1999). För att skärpa argumentationen kring snillets genusbestämningar används också J.G.A. Pococks utredning om renässanshumanismens begrepp om medborgardyg, dess inflytande och transformering till nya tider, i *Virtue, commerce, and history. Essays on political thought and history, chiefly in the eighteenth century* (1985). På ett övertygande sätt visar Nordström att Pococks begreppspar *civic humanism* och *civil humanism* kan hjälpa oss att förstå platsen för män och kvinnor i Thorilds värld, för manligt och kvinnligt, för maskulint och feminint. En annan teoretisk utgångspunkt är begreppshistorisk. Med hjälp av Reinhart Koselleck studeras begreppet geni som ett så kallat semantiskt slagfält för olika betydelse. Eftersom Thorild ständigt försatte sig i konfliktsituationer i det offentliga och utnyttjade språket som vapen, förfaller detta tillvägagångssätt adekvat. Samtidigt kan man fråga sig om just genibegreppet har samma dignitet som till exempel begrepp som frihet eller historia har för Koselleck. Hur omtvistat och öppet är egentligen begreppet geni?

Första kapitlet "Snillet och manlighet

ogmnad" analyserar textställen där Thorild explicit kopplar snille till manlighet. Det är framför allt förordet till *Passionerna* (1785) som granskas, i vilket Thorild uttryckligen sätter manlighet i relation till snillet. Manlighet förstås som styrka, frihet och höghet. Med sin definition av snillet kunde Thorild positionera sig på det kulturella fältet, det blev en väg för honom att ta kontroll över en situation på ett sätt som hans sociala status inte berättigade till, just inflyttad till huvudstaden från den oansenliga landsorten med ambitionen att göra sig ett namn på det kulturella fältet. Kristina Nordström påpekar hur Thorild skapar en uppdelning av kultursnillen, i vilken han såg sig själv som det sanna geniet, manligare och mognare än andra. Endast ett sådant snille hade enligt Thorild andlig kapacitet att både möta och rättvist återge Naturen med stor N, i en fri poetisk form och gest. Mot det sanna snillet ställer Thorild de mindre manliga snillena, som genomgående framställs som barnsliga, jollrande. Nordström skriver: "Det manliga framhålls som motsats till det jollrande, vilket antyder att manligheten fungerar som en åldersbeteckning. Denna anknytning finns nästan alltid i Thorilds användning av orden manlig, manlighet och mandom. Det manliga syftar på den vuxna, manliga åldern till skillnad från barndomens jollrande." (36) Nordström tolkar Thorilds retorik som ett politiskt sätt att manifesteras i egen poetisk intervention i det gustavianska kulturklimatet. Thorild vill framträda som en myndig medborgare i en republik, i kontrast till de i hans ögon anpassliga ordvrängare som omger honom, såsom Johan Henric Kellgren och andra författare som finner sig i "smålagarnas despotism". Nordström sätter här den thorildska tanken om den manliga styrkan, friheten och högheten i ett idéhistoriskt sammanhang och visar att Thorild (a) är förankrad i en aristotelisk biologisk tradition och i temperamentsläran inom vilken manlig betyder eldig, viril, torr och kraftfull; (b) ansluter sig till ett klassiskt republikansk ideal om manlighet som mod och medborgerlig dygd (*civic humanism*); och (c) bejakar idén om det sublimes och kapaciteten att kunna "skriva genie" (67). Nordström gör därtill klart att Thorild inte nödvändigtvis kopplar manlighet till kroppsligt kön; kvinnor kan i princip vara manliga. Nordström visar dock också att Thorild inte förmår kliva ut ur sin tids mentala ramverk.

I realiteten har kvinnor som sådana har ingen plats i det sanna snillets värld, vare sig det gäller filosofi, politik eller sublim konst. ”En kvinno-själ duger ej”, skriver Thorild, för kvinnosjälar är fästa ”vid kreaturet” (78). De saknar förmågan att höja sig över sin egen existens, att se Naturen i sin helhet. För att förminska sina manliga poetiska motståndare utnyttjar följaktligen Thorild återkommande uttryck som associerar till veka, svaga och samtidigt omätliga, behagsjuka och pladdrande kvinnor. Den behagliga poesin, till exempel Kellgrens, framstår som en förförisch och charmerande kvinna som leder bort från snillets sanna stil. Kvinnlighet talas det över huvud inte om i de texter av Thorild som ligger till grund för analysen i första kapitlet.

Men Nordströms undersökning visar att det thorildska snillet också har gränsöverskridande tendens. I avhandlingens andra kapitel ”Snillet kvinnlighet och komplementaritet” undersöker Nordström hur geniet sätts i relation till det kvinnliga i Thorilds texter. Den viktigaste källan för analysen är *Om kvinnökönets naturliga höghet*. Nordström slår fast att Thorild, även om han egentligen inte pratar om snillet kvinnlighet, har ett begrepp för ”snille som likt kvinnor”. Genialitetens styrka, frihet och höghet kompletteras med mer feminint kodade begrepp som mildhet, harmoni och smak. I kapitlet undersöks hur Thorild relaterar dessa till begrepp som vildhet, kraft och snille, samt till tidstypiska idéer om civilisationens utveckling och jämförelser med utomeuropeiska folkslag, där både det europeiska snillet och kontinentens kvinnor har nått en mer civiliserad nivå än resten av världen. Nordström ställer sig frågan om Thorild därigenom överskrider idén om två distinkt åtskilda kön som vid slutet av 1700-talet underbyggdes med den tidens vetenskap. För Thorild står snillet likasom över könsskillnader. Det handlar om en egen kategori människa. Nordström skriver att det blir ”nödvändigt för Thorild att beskriva snillet som en genusöverskridande person. Genom att kombinera det maskulina och det feminina ska snillet ges den helhet som går förlorad genom denna genusuppdelning” (179). I *Om kvinnökönets naturliga höghet* omvärderas enligt Nordström ett traditionellt sätt att förstå styrka och svaghet. Den typiskt feminina mildheten blir stark och ”allas välgörare” då man ser, med Thorilds formulering, ”den fullkomliga likhet i ömhet

och liflighet som är imellan Qvinnor och alla sanna Snillen” (95). Thorild upprättar en hierarki där naturen, snillen, kvinnor, karlar och djur placeras in i en fallande skala. På ett säreget sätt kombinerar sålunda Thorild ett likhets- och olikhetstänkande vad gäller könen. *Civic humanism* (politiskt medborgarskap) är manligt, men kvinnor erkänns ett slags eget världsligt medborgarskap som knyter an till idén om *civil humanism*: ”*Civil humanism* innebar ett ökat fokus på kvinnors plats i samhället och förhållandet mellan könen. [...] Den nya positiva värderingen av kvinnor gjorde att män med genienspråk gärna tog till sig feminina egenskaper” (107). Qvinnan med stort Q ges en nästan änglalik status, hennes mildhet är rättvis inte svag. Nordström hävdar att Thorild vänder upp och ned på traditionell maktordning mellan män och kvinnor i *Om kvinnökönets naturliga höghet*. Men är det så säkert? Det går också att argumentera för att Thorild skriver in sig i traditionen *la querelle des femmes*. Texten skulle i så fall kunna läsas som en retorisk övning om kvinnans värdighet. Jag saknar här en diskussion som sätter Thorilds försvar för kvinnökönets överhöghet i dialog med liknande texter skrivna av såväl utländska som svenska 1700-talsförfattare – såsom Hedvig Charlotta Nordenflycht och Ludvig Holberg. Nordströms syfte är inte att spåra influenser eller att fastställa om Thorild var feminist eller inte, men resonemanget om hur man ska förstå att snillet liknar kvinnor kunde ha fördjupats. Vad är det för snille Thorild åsyftar? Rör det sig om samma snille för män och kvinnor? Thorild pratar om ”qvinno-snille” när han kommenterar Anna-Maria Lenngrens poesi, men menar likväl att hennes snille omfattar ”små kastades skönheter [...] teknade med Liflighetens grace”. Vad som står klart är i vilket fall att de poetiska karlarna i Stockholm agerar på en ännu lägre nivå än kvinnosnillena, bland ”tanktomme stöjare”, ”narr-talanger”, ”hantverks-snillen” och ”famlande Ordsnillen”. Kapitlets tema får ytterligare en dimension genom att det sätts i relation till ett antal tal hållna av några av dessa famlande ordsnillen i den av Gustaf III nyligen instiftade Svenska Akademin; Carl Gustaf Leopolds inträdestal spelar stor roll för analysen. Svenska akademiens verksamhet och valspråket ”Snille och smak” gjorde snillet till en nationell angelägenhet. Man talade om statens ansvar att uppmuntra

och fostra snillen för landets väl. Men det måste göras på rätt sätt och resultera i rätt sorts snillen. De feminint kodade egenskaper som Thorild gav snillet var enligt Nordström viktiga i sammanhanget eftersom de borgade för mer fredlig samvaro, något som Leopold inte kunde se. Thorilds snilleideal framstod i stället som samhällsfarligt och asocialt. Thorild gör anspråk på att delta i den litterära offentligheten, men vill inte acceptera spelets regler. Här finns en spänning i Thorilds verk, som inte full ut problematiseras i avhandlingen. Hur relateras det sanna snillets ensamhet till det sanna snillets sällskaplighet? Hur kan Thorilds författarskap förstås inom ramen för idén om en borgerlig offentlighet?

Bringar avhandlingen större klarhet i det thorildska genibegreppets genusaspekter? Kristina Nordströms undersökning visar med tydlighet att det är fruktbart att analysera genibegreppet i relation till genus, inte minst vad gäller Thomas Thorilds författarskap och hans tid då moderna föreställningar om geniet och könets distinkta åtskillnad tog form. Rollen som geni, den nyskapande och originella kraften, den som kunde se världen från en upphöjd position, förbehölls män. Ett kvinnligt geni förblev en oxymoron, vilket egentligen bara är en fortsättning på ett misogynt förhållningssätt djupt rotat i den västerländska kulturhistorien. Att associera motståndare och fiender med feminint associerade egenskaper som svaghet, vekhet och opålitlighet med mera, har därför utnyttjats effektivt män emellan. Thorild utgjorde inget undantag – en poetisk konkurrent som Kellgren liknas vid en prostituerad kvinna; kulturetablissemang- et i Stockholm består av modesvaga fruntimmer. Genibegreppet är dock intressant i sin komplexitet eftersom det är genusöverskridande för Thorild. Avhandlingen klargör hur Thorild i sina texter vill se att snillet, som trots att det relateras till ett koppel av manligt tillhörande termer egentligen är vare sig man eller kvinna. I Thorilds samhällsvision behövs det kvinnliga. Kvinnorna placeras efter snillena, men före karlarna i varats hierarkiska kedja. Thorild hävdar att karlarna mestadels har genererat våld och krig; framtidens samhälle behöver snillen och kvinnor som förmår vara starka och milda på en gång.

Under disputationen diskuterades bland annat metodologiska frågor. Nordström skriver att hennes tillvägagångssätt består i en närläsning av Thorilds författarskap i vid

bemärkelse, och att Thorilds ”skrifter ses som artikulationer av föreställningar som kommer till uttryck på likartade sätt samtidigt” (15). Avhandlingens källmaterial utgörs därför av hela Thorilds textproduktion, publicerad som opublicerad. Den långa listan över återopade texter i bokens slut vittnar om detta. En svepande formulering som ”mitt material” återkommer ofta, vilket är konsekvent givet den metodologiska utgångspunkten, men för läsaren uppstår en osäkerhet kring vilka källor som underbygger analysen. Argumentationen skulle därför ha vunnit på en klarare motivering av texturvalet. En textsökning visar nämligen att vissa delar av Thorilds författarskap trots allt är viktigare än andra för studien, även om de principiellt sett inte har någon privilegierad position. Den skrift som återopas flest gånger och som är viktigast källa för första kapitlet är *Passionerna* (författad 1782, men publicerad med peritexter 1785). I andra kapitlet framstår *Om kvinnökönets naturliga höghet* (1793) som den viktigaste texten. Övriga skrifter av betydelse för analysen är också *Mildheten*, *En kritik öfver critiker*, *Filosofiska betraktelser* och *Inbildningens nöjen*. Jag kan förstå att Nordström för sitt syftes skull valde metoden att leta ställen där orden genus och geni alternativt snille möts i Thorilds textvärld, snarare än att kontextualisera användningen av begreppen. Jag hade dock gärna läst mer om hur Nordström ser på relationen mellan begrepp, text och kontext. Här krävs en stor känslighet inför olika texttyper och hur texter fungerar. Thorild var en mycket medveten författare som noga övervägde stil, genre, ordval, etcetera. Avhandlingens resultat hade antagligen blivit detsamma, men det hade stärkts av en diskussion om konsekvenserna av att lyfta begreppen ur sina specifika textsammanhang. Vad vinner man, vad förlorar man? Ta *Passionerna* till exempel. Detta verk utgörs av en komplex struktur som består av en stor mängd textdelar – motto, dedikation, företal, dikt i sex verser, efterord – skrivna och opublicerade vid olika tidpunkter. Är det samma snillebegrepp som dyker upp i förordet som i den efterföljande dikten? Tidpunkten och sammanhanget för textens författande måste också vara av betydelse för analysen – är det skillnad på snillet i *Passionerna* och *Om kvinnökönets naturliga höghet*? (Thorild kommenterar för övrigt skillnaden själv i den senare texten.)

Det är alltid roligt när en idéhistorisk avhandling väcker frågor. De visar att den är engagerande och intresseväckande, att dess undersökning har en resonans i vår tids föreställningsvärld. Kristina Nordströms *Det samma snillet* är en sådan avhandling. De problem som den tar upp kring geni och genus har fortfarande hög aktualitet och spökar i dagens kulturliv. Idealet om geniet må vara

passé på en manifest nivå, men figuren verkar vara fortsatt levande, attraktiv och verksam inom våra kultur- och utbildningsinstitutioner. Nordströms studie handlar om Thomas Thorild och 1700-talets diskussion om det geniala, men kan hjälpa oss att synliggöra nedärvda föreställningar och begreppsliga innehåll.

Cecilia Rosengren

Kulturpolitik

My Klockar Linder: *Kulturpolitik. Formeringen av en modern kategori*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala Studies in History of Ideas 45, 2014. 189 s. ISBN 978-915-548-860-4.

I maj 1897 tillkännagav *Svenska Dagbladets* chefredaktör Helmer Key att en annan publicistisk linje hädanefter skulle vara vägledande. Tidningen, vars första nummer tryckts tretton år tidigare, skulle nu inte bara fjärmas sig från den partipolitiska konservatismen utan överhuvud från partilivet. Dess nya giv var i stället att ”sträffa för kulturpolitik”. Gustaf Steffen utvecklade i en serie artiklar denna tankegång och formulerade i samma stund en programförklaring för det pånyttfödda bladet. Han pläderade för kulturpolitiken som en förenande och förhöjande kraft, ett korrektiv till partilivets split och egenintresse. Politiken skulle förädla medelst kultur.

Våren 1973 gav *Ord&Bild* ut ett temanummer om kulturpolitik. Det hade föranletts av det betänkande som en statlig utredning hade lagt fram året innan och som skulle bilda grund för Sveriges framtida kulturpolitik. Tidskriftens redaktörer, Per Lysander och Agneta Pleijel, uttryckte emellertid återhållen tillförsikt: ”Ingen regering lär falla på grund av en misslyckad kulturpolitik. Inget parti lär lyftas till makten i kraft av sina kulturpolitiska ambitioner. Det beror naturligtvis på att kulturen är en ganska perifer politisk angelägenhet.”

De bägge exemplen ger vid handen att begreppet kulturpolitik genomgick en grundläggande betydelseförvandling under 1900-talet. När det lanserades i *Svenska Dagbladet* vid sekelskiftet var det i bemärkelsen ”kultur för politik”; när det användes under 1970-talet

var det som ”politik för kultur”. Hur skall vi förstå denna förändring? Och hur tog den moderna kulturpolitiken gestalt?

Detta är ämnet för My Klockar Linders doktorsavhandling *Kulturpolitik. Formeringen av en modern kategori*. Utgångspunkten för henne är att lejonparten av tidigare studier, svenska såväl som internationella, har utgått från en analytisk snarare än en historisk förståelse av begreppet kulturpolitik. Med detta menar hon att man i regel har ställt upp en specifik definition av kulturpolitik och sedan sökt dess ursprung, även om denna definition har varit allt annat än tidlös. I Sverige har förståelsen ofta utgått från det sena 1960- och det tidiga 1970-talets kulturpolitiska debatter och reformförslag. I stället för att undersöka olika innebörder av kulturpolitik har efter världens tolkning präglats av den förståelse som blev förhärskande under ett speciellt skede av efterkrigstiden.

Klockar Linder dömer inte ut detta tillvägagångssätt som ogiltigt eller i princip felaktigt, men hennes kunskapsintressen är andra. Hon vill analysera hur kategorin formerades historiskt och – som hon säger med en referens till Henrik Björck – ”krångla till en gängse historiografi”. För att studera denna process använder hon sig av orden kategoriformering och ansamlingsarbete. Därigenom framhäver hon att en rad skilda element fördes samman och att det inte var på förhand givet hur kategorin kulturpolitik skulle etableras. Ett viktigt inslag i hennes studie är således att bryta med en enkel, lineär historieskrivning och i stället betona diskontinuiteterna och den oförutsägbara dynamiken.

I det inledande kapitlet klargör Klockar Linder sina utgångspunkter i föredömligt koncentrerade resonemang. Hon bedriver en klar men sakligt hållen polemik mot tidigare

forskning (Svante Beckman, Anders Frenander, Per Sundgren och andra), men erkänner också sitt beroende av dem. Även om Michel Foucaults namn bara nämns vid en handfull tillfällen är fransmannens närvaro lätt att förnimma. Mer specifikt har Klockar Linder emellertid fått sin teoretiska inspiration från anglosaxiska forskare som i Foucaults efterföljd har anlagt *governmentality*-perspektiv på det moderna samhällets styrning och organisering. Hit hör bland andra Mitchell Dean, Peter Miller och Nikolas Rose, och när det gäller relationen mellan kultur och politisk styrning Tony Bennett. Hos dem finner hon ett sätt att arbeta som inte förutsätter fixerade begrepp och kategorier, utan där studierna tvärtom inriktas mot att undersöka hur dessa begrepp och kategorier skapas och förändras, stabiliseras och destabiliseras. Dessutom har de influerat avhandlingsförfattaren att se kategoriformeringen som både en aktivitet och en praktik. En central uppgift för henne blir följaktligen inte bara att ringa in skiftande betydelse av begreppet ”kulturpolitik”, utan att analysera hur kategorin historiskt upprättades och avgränsades i flera led och inom flera olika områden.

För att göra verklighet av sina ansatser delar Klockar Linder upp sin studie i tre empiriska kapitel. De har olika karaktär, baserar sig på olika källmaterial, har delvis olika kronologiska tyngdpunkter – men kompletterar varandra och har ett gemensamt, överordnat mål: att historiskt frilägga de processer genom vilka den moderna kategorin kulturpolitik formerades.

Det första kapitlet heter ”Från kulturell politik till politik för kultur?” och är begrepps- eller språkbrukshistoriskt till sin art. Författaren har i många och mycket utgått från SAOB:s språkprovksamling. Användningen av ”kulturpolitik” i *Svenska Dagbladet* 1897 utgjorde enligt henne ”det första exemplet på systematiska försök att föra in ordet i svensk debatt”. Det är mycket möjligt att det var så, men i ordbokens samlingar finns det äldre belägg; det första av dem, ur Johan Philip Palméns *Juridisk handbok för medborgerlig bildning* (1859), nämner hon inte. I stället gör Klockar Linder ett antal nedslag i olika texter under 1900-talets första hälft. Hon åskådliggör övertygande att begreppet hade flera innebörder under dessa decennier. För Helmer Key var kulturpolitik en publicistisk hållning att välja ståndpunkt i enskilda

frågor; för Gustaf Steffen var det en uppgörelse med partilivets splittrande verkan och ett försök att finna en förenande politik. Kulturpolitik kunde därtill stå för en nationell politik som fördes i relation till andra länder.

Under mellankrigstiden finner författaren flera exempel på att kulturpolitik började förstås som en ”politik för kultur”. Trots att variationer fortlevde drar hon slutsatsen att ett mer enhetligt begreppsbruk uppstod under 1930- och 1940-talen. Successivt stabiliserades ett språkbruk där kulturpolitik stod för politiska åtgärder riktade mot kulturen som ett särskilt fält. Därmed avgränsades också kulturpolitiken gentemot andra politiska saksområden. En nyckelfigur var Arthur Engberg som 1938 gav ut skriften *Demokratisk kulturpolitik*. I polemik mot tidigare forskning hävdar Klockar Linder dock att det estetiska ännu inte utgjorde kulturpolitikens självklara centrum.

Med sitt första kapitel vill Klockar Linder sålunda både historisera begreppet och lägga en grund för de följande kapitlen. Delstudien bjuder på en rik men också lätt impressionistisk panorering över språkvärlden under seklets förra halva. Det saknas beklagligtvis en metodreflexion över vilka källor hon har använt, hur urvalet har gått till och hur representativa hennes exempel är. I inledningen till *Geschichtliche Grundbegriffe* resonerade Reinhart Koselleck om vilka material som kan utnyttjas i begreppshistorisk forskning. Klockar Linder hade kunnat ta fasta på hans tankegångar och mer systematiskt undersökt encyklopedier och ordböcker. Nu förekommer spridda hänvisningar till denna typ av källor, men även till tidningsartiklar, pamfletter, partiprogram och andra texttyper. En större metodisk medvetenhet hade gett undersökningen mer stadga. Ett ytterligare problem är att det finns en kronologisk blotta. De belägg hon anför från 1940- och 1950-talen är få och nästan uteslutande hämtade från arbetarrörelsens texter. Samtidigt var detta en period då stora förändringar skedde i Sverige och en rad betydelsefulla reformer sjösattes. Frågan är hur stabil och vedertaget begreppsbruket egentligen var vid denna tid. När 1948 års konstituerande – som Klockar Linder inte nämner – till exempel lade fram sitt stora betänkande 1956 förekom ordet ”kulturpolitik” inte alls.

Det andra kapitlet, ”Kunskap om kultur”, kan sägas vara vetenskaps- eller kunskaps-

historiskt till sin karaktär. Det ägnas 1960-talets kunskapsproduktion och ambitionen att frambringa ett vetande som var kulturpolitiskt relevant och användbart. Ännu var det inte givet vad kulturpolitik som kategori skulle innefatta och hur man skulle förstå kulturbegreppet. Därför, argumenterar författaren, är det angeläget att analysera hur kulturen blev föremål för vetenskapliga studier och begreppsliggöranden, något som i sin tur visar hur kultur upprättades som kunskapsobjekt och objekt för politisk handling.

I empiriskt hänseende står 1960-talets nya kulturforskning i centrum i detta fascinerande kapitel. I motsats till traditionell kulturforskning, som stämplades som alltför historisk och estetisk, skulle den nya vara empirisk, tvärvetenskaplig och samhällstillvänd, modellerad på samhälls- och naturvetenskapernas ideal. Ett demokratiskt och socialt patos gav riktning.

Klockar Linder framhåller dels att tidens kulturforskning var avsedd att vara den praktiska kulturpolitiken till gagn, dels att kunskapsproduktionen skapades i dynamiken mellan vetenskapliga och politiska målsättningar. En förgrundsgestalt i Sverige var lundasociologen Harald Swedner. Med honom som utgångspunkt analyserar författaren hur en ny form av rationalitet etablerades med specifika modeller, tekniker och klassifikationer. Kvantitativa metoder, inte minst i form av införandet av siffran som redskap och symbol, bröt ned kulturbegreppet i mindre enheter som möjliggjorde ett annat slags politisk planering. I en fångslande argumentation övertygar författaren om att den vetenskapliga rationaliteten överfördes till den politiska sfären. I samma ögonblick miste sakfrågorna mycket av sin ideologiska laddning; de depolitiserades och teknologiserades.

Den grundläggande tesen i kapitlet är följaktligen att den vetenskapliga kunskapsproduktionen upprättade kulturpolitikens objekt och var ett viktigt steg i formeringen av kulturpolitiken som kategori. Här måste man fråga sig om det fanns svenska särdrag. I färskta internationella studier – exempelvis *How reason almost lost its mind* (2013) av bland andra Lorraine Daston och Michael D. Gordin – förbinds de amerikanska samhälls- och beteendevetenskapernas upptagenhet vid algoritmer och rationella modeller under efterkrigstiden med kalla krigets politiska och kognitiva intressen. Högst troligt fanns det

på ett besläktat sätt ett ömsesidigt förhållande mellan den svenska kulturforskningen och välfärdsstatens rationalistiska etos. Klockar Linder relaterar dock inte sina resultat till ett större svenskt samhällsskeende utan nöjer sig med att rikta blicken inåt för att analysera rationalitetens uttryck. Hennes studie skulle jag därför vilja karakterisera som metodiskt introvert. Det är inte en pejorativ beteckning utan ett sätt att etikettera en undersökning som huvudsakligen ägnas ett förlöpss inre skeende. Ett alternativt tillvägagångssätt vore att öppna studien och i mycket högre grad sätta den nya kulturforskningen i relation till 1960-talets politiska, intellektuella och sociala tendenser. En fördel med Klockar Linders metod är att hon i detalj kan analysera den interna logiken; en nackdel är att hon avskärmar undersökningen från den större omvärlden.

Den sista empiriska delstudien kallar Klockar Linder för ”Kultur som område för politik”. Kapitlet kan karakteriseras som politiskt-historiskt eller möjligen förvaltnings-historiskt. Syftet är att komma underfund med hur kulturpolitik urskildes och avgränsades som ett politiskt område under 1960- och det tidiga 1970-talet, och hur det därigenom kunde bli föremål för politikens och byråkratins interventioner. I blickfånget står utredningen Kulturrådet, som inrättades 1968 och avlämnade sitt betänkande fyra år senare. Undersökningen kretsar i mycket kring de processer som löpte före och under utredningens arbete. Dessa kom på olika vis att bidra till att etablera kulturpolitiken som politisk kategori.

Därutöver granskar avhandlingens författare andra aspekter av kulturpolitikens politiska och administrativa formering: debatter i de båda riksdagskamrarna, diskussionen om inrättandet av ett nytt kulturråd och framtagandet av ett kulturpolitiskt översiktsverk. Hennes konklusion är att kulturbegreppet var omstritt och att det räddade oenighet om det överhuvudtaget existerade ett sammanhållet kulturområde som kunde bli föremål för politisk påverkan. När detta är sagt visar hon hur ett mått av konsensus ändå successivt nåddes om kulturpolitikens form. I takt med att standardiserade målsättningar infördes stabiliserades och homogeniserades kulturpolitiken som kategori.

Klockar Linders poäng är att denna process, som löpte under åtminstone ett årtionde,

inte var på förhand given; den kännetecknades av sinkaduser och diskontinuiteter. Hon talar under inspiration från Foucault om en ”successiv etablering av det självklara”. Det överensstämmer väl med hennes teoretiska grundsatser och mycket riktigt kan hon med sin analys av det inre förloppet också visa att det aldrig fanns en generalplan som politiker och byråkrater följde. Samtidigt nämner hon att besluktade processer var på gång i andra länder under samma period. Även om den exakta utformningen av just den svenska kulturpolitiken förblev öppen inställer sig frågan om tillblivelsen verkligen var så slumpartad som avhandlingsförfattaren gör gällande. Systematiska internationella komparationer hade kunnat bekräfta eller vederlägga misstanken att det svenska fallet var en variation på ett västeuropeiskt tema. Återigen önskar jag att Klockar Linder hade reflekterat över det partikulära kontra det allmängiltiga i sitt undersökningsobjekt.

I efterhand framstår 1972 års betänkande och 1974 års proposition som de två mest betydelsefulla dokumenten på det kulturpolitiska området. Här kodifierades det som ofta har betraktats som den moderna svenska kulturpolitiken. Av någon svårutgrundlig anledning går Klockar Linder inte närmare in på dessa texter. Hon är tillfreds med att studera vägen dit. Det är emellertid svårt att förstå den moderna kulturpolitikens uppkomst fullt ut utan att också beakta de officiella skrivelsernas innehåll och mottagande. Genom att inkludera den stora mängd remissvar som utredningen gav upphov till och den större debatt som fördes 1972–1974 hade författaren kunnat analysera processen mer fullständigt. Nu blir det sista kapitlet något av en torso. Dessutom hade det varit intressant om hon hade behandlat propositionens verkningshistoria. Än i dag är den ett ofta återkopplat aktstycke i den kulturpolitiska debatten, för somliga ett alltjämt giltigt rättssnöre. Att undersöka hur den fick denna närmast kanoniska ställning hade bidragit ytterligare till problematiseringen.

Det avslutande kapitlet inleds med en fördömlig summering av avhandlingens utgångspunkter och empiriska delstudier. Därefter tas tre huvudpunkter upp till ytterligare diskussion: upprättandet av historiska sammanhang och kontinuiteter; historiseringen av begrepp och relationer; relationen mellan kulturförvaltning och kulturpolitik. Enligt mitt för-

menande hade detta korta kapitel – endast tio sidor – kunnat rymma mycket mer.

Till exempel erbjuder det ett tillfälle att reflektera över vad som var specifikt i det moderna kulturpolitikbegreppet. Vid upprepade tillfällen i avhandlingen talar Klockar Linder om den moderna kategorin som ”vad vi idag förstår som kulturpolitik” eller om ”ett idag vedertaget kulturpolitikbegrepp”. Hennes allmänna föresats var att utgå från en historisk snarare än en analytisk tolkning av kategorin. Men när hon likställer 1970-talets förståelse med en icke preciserad eftervärlds riskerar hon att falla på eget grepp. Trots att det har gått fyrtio år sedan propositionen presenterades undersöks inte alls kulturpolitikens förvandling sedan dess. I en studie som vill utmana är det förvånande att hon tar det tidiga 1970-talets definition för så given. Författaren antyder visserligen att det bredare och socialt inkluderande begrepp som fick genomslag under 1960-talet övergavs under seklets sista två decennier när konsten och det estetiska åter blev kulturpolitikens kärna, men det följs inte upp av en verklig analys. Formeringen av den moderna kategorin hade därtill kunnat problematiseras ytterligare om hon avslutningsvis hade anlagt ett långt tidsperspektiv. Möjligen hade man då kunnat skönja ett antal grundfunktioner som kulturpolitiken har fyllt och som har återkommit sedan sent 1800-tal: sociala, estetiska, ekonomiska, utrikespolitiska.

I avhandlingens allra sista mening öppnar Klockar Linder för att den typ av analys som hon har genomfört ”torde kunna utsträckas till andra områden som idag alltmer kommit att ses som en del av politikens förvaltning”. Det är en utmärkt idé som hon gärna hade kunnat vidareutveckla. Framför allt vore det värt att diskutera vad som kännetecknar modern kategoriformering i allmänhet. Det finns bland annat en del studier av hur miljöpolitiken växte fram som ett specifikt sakområde under samma tidsperiod (exempelvis Kristin Asdals *Politikkens natur – Naturens politik* från 2011). Att jämföra hur kultur- och miljöpolitik upprättades begreppsligt, kognitivt och politiskt hade vidgat perspektivet och gjort undersökningen mindre introvert.

Det finns inte mycket att anmärka på stil och akribi i Klockar Linders studie. Hon har ett välutvecklat språk som möjliggör precisa analyser och kärnfulla resonemang. Just kärnfullhet utmärker mycket av avhandlingen.

Den torde vara en av de kortare mätt i sidor på senare år, men det är inte ett utslag av ytlighet utan av att hon hushåller med resurserna. Språket är förhållandevis varierat, även om hon i valet mellan litterära utsmyckningar och vetenskaplig stringens stannar för det senare. En granskning av formalia ger vid handen att detta är en noggrant genomförd undersökning. Ett femtontal mindre skrivfel har upptäckts; i samtliga fall rör det sig om lapsusar som inte underminerar läsarens tillit till författaren. Vid kontroll av citat och referat har jag funnit dem klanderfritt återgivna.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla att My Klockar Linders avhandling har betydande förtjänster och författaren ger prov på många akademiska dygder. Hon är uppenbart beläst inom sitt fält och förmår både utnyttja och utmana befintlig forskning. Hon är stringent, analytisk och koncis. Hon influeras av internationella teorier och kan därigenom anlägga nya betraktelsesätt på svensk historia, utan att fördenskull mekaniskt överföra en utländsk modell på svenskt material.

I kontrast till tidigare studier har Klockar Linder velat arbeta genuint historiskt och inteoreflekerat utgått från en viss definition av kulturpolitiken. Därmed har hon bidragit till att ompröva en hävdvunnen historieskrivning och gett oss fördjupade insikter i ett viktigt kapitel i det moderna Sveriges idé- och kulturhistoria. Mer generellt har hon åskådliggjort hur ett politiskt område upprättades i samspelet mellan begreppslig nybildning, vetenskaplig kunskapsproduktion och poli-

tiskt handling. Genom en serie skickliga och sorgfälligt utförda detaljanalyser får läsaren följa hur en modern kategori formerades.

Det är med andra ord lätt att imponerats av åtskilligt i denna metodiskt introverta studie. Men jag efterlyser även mer extroverta förfaranden, inte minst fler och bredare kontexter, i synnerhet en större vilja att relatera formeringen av kulturpolitiken som kategori till genomgripande idé- och samhällsförändringar i Sverige och utomlands. Därutöver hade det enligt mig varit på sin plats med en mer omfattande diskussion av vad som var historiskt och nationellt specifikt med 1960- och det tidiga 1970-talets förståelse av kulturpolitik och hur denna förståelse har förändrats under de sistlidna fyrtio åren. I det första empiriska kapitlet saknar jag även en begreppshistorisk metoddiskussion som hade kunnat stärka slutsatsernas bärkraft. Mer allmänt hade det varit önskvärt om de tre empiriska kapitlen hade förts samman till en helhet och författaren resonerat mer utförligt och principiellt om hur politiska sakområden upprättas. En utveckling av studien efter dessa linjer hade gjort den ännu mer mångfasetterad och ökat dess allmänrelevans.

Inget av detta skall emellertid skymma det faktum att avhandlingen lever gott på egna meriter. Jag hoppas att den kan inspirera till flera problematiserande och historiserande studier av moderna fenomen som tas för så givna att ingen reflekterar över hur de en gång upprättades i skärningspunkten mellan språk, politik och vetenskap.

Johan Östling